

PRZESTĘPCZOŚĆ PRZECIWKO ZDROWIU I ŻYCIU. CHARAKTERYSTYKA DECYDENTA Z PERSPEKTYWY JAKOŚCIOWEJ¹

Agnieszka Tajak-Bobek

Instytut Spraw Społecznych i Zdrowia Publicznego
Wydział Pedagogiki i Psychologii

Uniwersytet Pedagogiczny im. Komisji Edukacji Narodowej w Krakowie
os. Stalowe 17, 31-922 Kraków

E-mail: agnieszka.tajak-bobek@up.krakow.pl

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8352-1367>

ABSTRAKT

Cel. W artykule zaprezentowano analizę jakościową dotyczącą decydenta – przestępcy, który złamał prawo przeciwko zdrowiu i życiu, w tym recydywisty penitencjarnego i osoby pierwszy raz skazanej. Zaprezentowane dane dotyczą: motywów działania, emocji w procesie decyzyjnym, oceny swojej osoby, wiedzy pochodzącej z kariery przestępczej, a także planów na przyszłość.

Metody badań. Zaprezentowane wyniki, są efektem jakościowej analizy 22 wywiadów pogłębionych, z elementami wywiadu narracyjnego.

Wyniki. Jak wynika z badań przestępcy, którzy złamali prawo przeciwko zdrowiu i życiu przejawiali motywy ekonomiczne i emocjonalne, przy czym przeważały motywy emocjonalne. W narracjach pojawiały się fragmenty wypowiedzi świadczące o zniekształceniach poznawczych. Wyniki badań dotyczące emocji pojawiających się w procesie podejmowania decyzji przestępczej wskazują, że u badanych pojawiały się emocje przyjemne i nieprzyjemne. Jednak w tej grupie badawczej najczęściej pojawiały się emocje pozytywne, którym zwykle towarzyszyło pobudzenie emocjonalne. Emocje w uznaniu badanych odgrywały ważną rolę w ich przestępczości i były oceniane, jako czynnik, który ograniczył ich racjonalne działanie. Badani posiadali wiedzę na temat przestępczości z własnych doświadczeń, samokształcenia i doświadczeń zdobytych przez znajomych przestępców. Badani przedstawiali różne plany na przyszłość, które dotyczyły zarówno życia zawodowego jak i prywatnego.

Wnioski. Badani w swoich narracjach dotyczących własnej osoby, wykazywali zniekształcenia poznawcze. Dlatego też, praca korekcyjna powinna skupiać się na tych zniekształceniach. Skutecznym rozwiązaniem w przypadku przestępców przeciwko zdrowiu i życiu mogłaby być resocjalizacja uwzględniająca elementy

¹ Przedstawione wyniki badań stanowią fragment badań, które zostały przeprowadzone w ramach pracy doktorskiej pt. *Charakterystyka i uwarunkowania procesu podejmowania decyzji przestępczej. Znaczenie dla oddziaływań resocjalizacyjnych.*

terapii poznawczo-behawioralnej. W związku z tym, że badani wysoko oceniali rolę emocji w popełnianiu przez nich przestępstw, również praca nad emocjami powinna stanowić ważny element działań korekcyjnych.

Słowa kluczowe: przestępczość, decydent, przestępczość przeciwko zdrowiu i życiu, analiza jakościowa

Crime against health and life. Characteristics of the decision-maker from a qualitative perspective

ABSTRACT

Aim. The article presents a qualitative analysis of a decision-maker - a criminal who broke the law against health and life, including a penitentiary repeat offender and a person convicted for the first time. The data presented concerns: motives for action, emotions in the decision-making process, self-assessment, knowledge from a criminal career, as well as plans for the future.

Research methods. The article is based on the results of a qualitative analysis of 22 in-depth interviews with elements of a narrative interview.

Results. According to the research, criminals who broke the law against health and life manifested economic and emotional motives, with emotional motives prevailing. The narratives contained fragments of statements that testified to cognitive distortions. The results of research on emotions appearing in the process of making a criminal decision indicate that the respondents experienced pleasant and unpleasant emotions. However, in this research group, positive emotions dominated, which were usually accompanied by emotional arousal. Emotions in the recognition of the subjects played an important role in their crime, and were assessed as a factor that limited their rational action. The respondents had knowledge of crime from their own experience, self-education and experiences gained from criminal friends. The respondents presented various plans for the future, which concerned both professional and private life.

Conclusions. In their own narratives, the subjects showed cognitive distortions. Therefore, corrective work should focus on those distortions. An effective solution in the case of criminals against health and life could be social rehabilitation taking into account elements of cognitive-behavioral therapy. Due to the fact that the respondents assessed the role of emotions in committing crimes as significant, work on emotions should also be an important element of corrective work.

Keywords: crime, decision maker, crime against health and life, qualitative analysis

WPROWADZENIE

Na co dzień człowiek podejmuje szereg decyzji – jest decydentem, który działa w sposób bardziej lub mniej świadomy. Można go scharakteryzować uwzględniając szereg czynników, mających znaczenie dla podejmowanych działań. Również

przestępca, który złamał prawo podjął decyzję o wkroczeniu na drogę niezgodną z obowiązującym porządkiem prawnym. Decydent to osoba posiadająca różną motywację, różne doświadczenia, a także działająca pod wpływem różnorodnych emocji. Chcąc zrozumieć to, w jaki sposób człowiek podejmuje decyzje, należy dokonać analizy decydenta z uwzględnieniem szeregu czynników osobowościowych, a także sytuacyjnych, które to mogą ułatwić lub utrudnić postępowanie niezgodne z prawem.

Przestępczość przeciwko zdrowiu i życiu dotyczy zachowań, w których zdrowie lub życie ofiary jest zagrożone. Do takich przestępstw należą m.in.: zabójstwa, bójki, próby dokonania zabójstwa czy narażenie osoby na utratę zdrowia lub życia. Są to czyny, w których dużą rolę odgrywają emocje, a w szczególności stany silnego wzburzenia, które w konsekwencji doprowadzają do zachowań niekontrolowanych. Przestępczość przeciwko zdrowiu i życiu ma tendencje spadkowe, jednak ich dotkliwe skutki, nieraz bardzo tragiczne motywują badaczy do ich ciągłego badania.

Analiza jakościowa dostarcza badaczowi danych na temat indywidualnej perspektywy badanego, pozwala poznać jego sposób myślenia, postrzegania badanego wycinka rzeczywistości. Z punktu widzenia oddziaływań resocjalizacyjnych czy profilaktycznych taka perspektywa badawcza pozwala uzyskać cenne informacje na temat czynników ryzyka, które to powinny być uwzględnione w projektowaniu oddziaływań korekcyjnych.

PRZESTĘPCZOŚĆ PRZECIWKO ZDROWIU I ŻYCIU

Przestępczość skierowana przeciwko zdrowiu i życiu ofiary, dzieli się na pewne kategorie zachowań. Pierwsze z nich dotyczą zabójstw, czy też zachowań wywołujących ciężki lub średni uszczerbek na zdrowiu. Kolejna grupa to działania związane z bójką, pobiciem a także wykorzystywaniem przedmiotów, dzięki którym można dotkliwie skrzywdzić drugą osobę. Trzecia kategoria przestępstw dotyczy ciąży, nieudzielenia pomocy, namawiania do samobójstwa czy też innych form narażenia drugiej osoby na utratę zdrowia lub życia.

Przestępstwa, w których została użyta przemoc, agresja pojawiały się i były opisywane w każdej epoce historycznej. Takie zachowania spotykały się z wysoką karą w tym karą śmierci. Już w Biblii odnajdujemy reguły opisujące to, co należy zrobić z osobami stosującymi przemoc i agresję, m.in. pojawiła się kara odwetu z wykluczeniem przestępstw nieumyślnych (Kowalczyk, 2010). W średniowieczu za morderstwo, czy zabójstwo groziło nałożenie kary majątkowej na rzecz rodziny ofiary. Podobnie pojawiała się nawiązka, czyli zapłata na rzecz osoby, która została zraniona (Białuński, 2015).

Kara śmierci była również przewidziana w VI-IX wieku, za zamach na władcę czy za zabójstwo. Z biegiem lat w czasach nowożytnych wprowadzono również kary publiczne, które miały służyć ochronie życia i zdrowia. Kara śmierci groziła również w XVI wieku za przestępstwa przeciwko zdrowiu i życiu. Na zwiększenie kary miał wpływać fakt ukrywania ciała ofiary. W XIX wieku powoli zaczęto rezygnować z szerokiego stosowania kary śmierci z wyjątkiem kary za zabójstwo

na rzecz kar cielesnych, konfiskaty majątku, czy kary więzienia (Dziadzio, 2008).

Współcześnie w kodeksie karnym do przestępstw przeciwko zdrowiu i życiu zalicza się: zabójstwo, dzieciobójstwo, zabójstwo eutanatyczne, namowę do samobójstwa i nieudzielenie pomocy, przerwanie ciąży za zgodą kobiety, wymuszone przerwanie ciąży, nieumyślne spowodowanie śmierci, spowodowanie ciężkiego uszczerbku na zdrowiu, udział w bójce lub pobiciu, użycie w bójce lub pobiciu niebezpiecznych przedmiotów, narażenie na niebezpieczeństwo utraty życia albo ciężkiego uszczerbku na zdrowiu, narażenie na zarażenie, nieudzielenie pomocy (Kaszok, 2019).

Przestępczość przeciwko zdrowiu i życiu jest związana z przemocą, która niesie ze sobą nieprzemyślane decyzje. Przestępcy niejednokrotnie nie zastanawiają się nad konsekwencjami swojego zachowania (Felson, 2014 za: Brookman & Wright, 2017). Przestępcy agresywni jak wskazują badania przejawiają liczne zniekształcenia poznawcze, postrzegają i następnie interpretują informacje w stronniczy sposób. Takie uprzedzone myślenie powoduje to, że sprawcy bezpodstawnie odczytują zachowania innych osób, jako wrogie czy nawet prowokacyjne. Te przekonania wspierają agresję, a przemoc jest postrzegana, jako forma rozwiązywania problemów (Dodge & Coie, 1987; Beck, 1999). Taki schemat myślenia u przestępców przeciwko zdrowiu i życiu kształtuje się na skutek obserwacji, uczenia się nieaprobowanego społecznie zachowania (Fontaine, 2009; Collie i.in., 2007).

W literaturze odnajdujemy opis stadiów rozwoju interakcji podczas popełniania przestępstw zakończonych śmiercią ofiary:

pierwsze: „otwierający ruch” ofiary (gest, wypowiedź, wyraz twarzy) jest przez sprawcę interpretowany, jako zniewaga, niezależnie od jego rzeczywistego znaczenia; drugie: sprawca uznaje, że zachowanie ofiary było zamierzone; trzecie: sprawca zamiast zignorować zdarzenie, podejmuje działania odwetowe; czwarte: ofiara decyduje się stawić czoła napastnikowi; piąte: wywiązuje się walka; szóste: ofiara ginie (Piotrowski, 2011, s. 75).

Jak wynika z badań, można wyróżnić również czynniki poznawcze, które uwalniają sprawców przestępstw przeciwko zdrowiu i życiu od poczucia winy. Należą do nich: sposób myślenia, który zniekształca napływające do sprawcy informacje; dwubiegunowość myślenia, silna chęć odczuwania adrenaliny, czy system przekonań promujący przemoc (Brookman & Wright, 2017).

Emocje to kolejny ważny czynnik z punktu widzenia zachowań przestępczych w tym przestępczości przeciwko zdrowiu i życiu. Uczucia mogą zakłócić procesy poznawcze, w tym racjonalne myślenie. Do najbardziej znaczących emocji, które mogą sprzyjać zachowaniom przestępczym jest: złość, smutek, strach, niesmak, zaskoczenie czy szczęście, ale także emocje społeczne w tym wstyd, współczucie, żałoszenie czy duma (Brookman & Wright, 2017). Stan silnego wzburzenia często pojawia się w sytuacji, gdy dochodzi do stanu zagrożenia zdrowia lub życia ofiary przestępstwa. Silne wzburzenie to „stan psychiczny, w którym przeżycia emocjonalne mają przewagę nad intelektem, wskutek czego sprawca działa pod przemożonym wpływem tych właśnie czynników emocjonalnych i przy wyraźnym ograniczeniu kontrolującej działalności rozumu” (Zaborska, 2018, s. 182).

W stanie silnego wzburzenia sprawca jest wytracony ze stanu równowagi, a intelekt zdominowany jest przez czynniki emocjonalne (Brzozowska & Kaczmarek, 2011).

Obecnie notuje się spadek liczby przestępstw przeciwko zdrowiu i życiu, a wśród dominujących tego typu zachowań są spowodowanie lekkiego uszkodzenia ciała oraz udział w bójce i pobiciu (Statystyki Policyjne, 2019).

Myśli i odczucia osób łamiących prawo przeciwko zdrowiu i życiu wpływają na to, jakie oni podejmują decyzje. Analizując tego typu zachowania warto jednak odnosić się do kontekstu społecznego, czynników sytuacyjnych, które to mogą utrudnić lub ułatwić działania z użyciem przemocy (Brookman & Wright, 2017).

DECYDENT

Decydent jest podmiotem odpowiedzialnym za podejmowanie decyzji. Każda decyzja pociąga za sobą różnego rodzaju konsekwencje, ponoszone przez decydenta. Decydenta można scharakteryzować przez pryzmat właściwości osobowościowych, indywidualnych doświadczeń, predyspozycji do podejmowania decyzji, a także posiadanej wiedzy (Holska, 2016). Każde działanie ukierunkowane jest na cel, który bywa generowany przez różne potrzeby (Kozielecki, 1975; Simon, 1967).

Decydentem może być zarówno jedna osoba, jak i instytucja. Przy czym w przypadku, gdy decydentem jest instytucja, trudno jest określić, kto podejmuje ostateczną decyzję. W literaturze odnajduje się również opracowania opisujące mechanizmy grupowego podejmowania decyzji m.in. teorie społecznego wyboru (Tyszka, 2010).

Osoba podejmująca różne decyzje ma do swojej dyspozycji zbiór sposobów działania, będący zbiorem wariantów różnych decyzji. Dzięki temu może ona trafniej podjąć decyzje, przy czym warto podkreślić, że aby zbiór powstał muszą być w nim, co najmniej dwa warianty (Holska, 2016). Decydent znajduje się w sytuacji wyboru, czyli staje w obliczu, co najmniej dwóch opcji działania. Ogólnie liczba alternatyw nie jest duża, a pojawiające się opcje działania to te, do których zwykle decydent jest przyzwyczajony. Liczba alternatyw nie jest sztywna, można ją w każdej chwili poszerzać. Niejednokrotnie zdarza się, że sporo opcji działania jest poza świadomością tego, który podejmuje decyzje, a te opcje, które są w jego zasięgu niejednokrotnie są bagatelizowane. Wytwarzanie alternatyw może być konsekwencją uświadomienia sobie przez decydenta celów, jakie chce osiągnąć. Podobnie myślenie o środkach, które warto użyć do osiągnięcia celu, może przysłużyć się do pojawienia nowych rozwiązań. Alternatywy działania, mają cechy, które są oceniane i porównywane, a w konsekwencji wybierane (Tyszka, 2010).

Każdy decydent należy do jakiegoś świata zewnętrznego, który to wpływa w sposób pośredni lub bezpośredni na jego działania. W procesie decyzyjnym owe elementy świata zewnętrznego powinny być uwzględniane i aktualizowane w procesie podejmowania decyzji.

Decydent wartościuje dane opcje działania, pod kątem ich użyteczności. Ocenia on, która opcja działania jest dla decydenta najbardziej korzystna i tym samym

użyteczna. Użyteczność, bywa przedstawiana za pomocą liczb czy wartości (Holska, 2016). Użyteczność według Daniela Kahnemana (2000), można definiować na dwa sposoby. Pierwsza to użyteczność, wyrażana doświadczanym poziomem przyjemnego doznania, które towarzyszy konkretnemu wynikowi. Druga użyteczność to ta, która mierzona jest za pomocą preferencji decydenta. Preferencje te jednak niejednokrotnie są niekompletne, niestabilne i przewrotne (Tyszka, 2010).

W związku z tym, że otaczający nas świat charakteryzuje się pewnego rodzaju niepewnością, to decydent niejednokrotnie ma problemy z oceną prawdopodobieństwa pojawienia się zdarzeń, które mają charakter losowy. W procesie decyzyjnym pojawia się ryzyko, które wzrasta wraz ze stopniem złożoności decyzji (Holska, 2016).

W literaturze odnajdujemy opis różnych strategii wyboru, którymi kieruje się decydent (Tyszka, 2010). Do jednych z nich zalicza się strategię dominacji polegającą na wyborze takiej alternatywy, która z punktu widzenia decydenta jest dominująca, czyli najbardziej korzystna z dostępnych opcji. Jest ona w życiu rzadko wykorzystywana z racji tego, że nieczęsto pojawiają się możliwości, aby z niej skorzystać. Kolejna strategia- przewagi pozytywnych cech, powoduje, że decydent wybiera tę alternatywę, która ma najwięcej pozytywnych opcji spośród dostępnych alternatyw. Trzecia strategia koniunkcyjna, polega na tym, że decydent ustala listę minimalnych wymagań, które chciałby, aby były spełnione przez daną alternatywę. W kolejnym kroku alternatywy są do siebie porównywane i sprawdzane pod kątem spełnienia postawionych przez decydenta wymagań. Ta opcja działania, która spełnia wszystkie warunki, zostaje wybrana (Falkowski & Tyszka, 2009). Strategia alternatywna, polega na wyborze takiej opcji działania, która spełnia minimum jeden określony przez jednostkę decyzyjną wymóg. Strategia eliminacji według aspektów, sprowadza się do eliminacji tych alternatyw, które nie spełniają wymogów określonych we wcześniej zaznaczonej liście kryteriów. Ostatnia strategia- leksykograficzna prowadzi do tego, że decydent ma ustaloną hierarchię cech dostępnych alternatyw, według której dokonuje wyboru tej najlepszej opcji (Tyszka, 2010).

METODOLOGIA

W artykule zaprezentowano część badań własnych, których celem było ukazanie znaczeń, które decydenci nadają swojemu postępowaniu w kontekście zachowań przestępczych. Problem główny badań brzmiał następująco: Jak badani postrzegają siebie i swoje przestępstwo w kontekście zachowań przestępczych? W artykule udzielono odpowiedzi na następujące pytania szczegółowe: Jakie przyczyny i motywy swojej decyzji przestępczej wymieniają i jak je opisują osadzeni?; Jakie emocje dominowały wśród osadzonych przed, w trakcie i po popełnieniu przestępstwa i jaką rolę przypisują emocjom osadzeni w odniesieniu do procesu podejmowania decyzji ?; Jak postrzegają siebie badani w kontekście działalności przestępczej?; Jak i jaką wiedzę zdobyli badani w trakcie swojej kariery przestępczej?; Jakie plany na przyszłość mają sprawcy przestępstw przeciwko zdrowiu i życiu?

Badania zostały przeprowadzone w 6 zakładach karnych. Wywiady przeprowadzono z 22 osobami. Ustalono celowy dobór próby, a za kryterium doboru przyjęto rodzaj przestępstw i przeszłość kryminalną. Wśród badanych były osoby pierwszy raz karane i recydywiści penitencjarni, którzy popełnili przestępstwa udziału w bójce i pobiciu z skutkiem śmiertelnym, pobicia, a także zabójstwa i usiłowania zabójstwa.

W analizie przyjęto jakościową strategię badawczą, metodę wywiadu pogłębio- nego zawierającego elementy wywiadu narracyjnego. Zebrane wywiady a kolej- no transkrypcje wywiadu przeanalizowano w programie MaxQuda 11, w którym sprawdzono rzetelność kodowania. Ustalono, że częstotliwość kodu w dokumen- tach wynosiła 90%, rzetelność na poziomie istnienia kodu w dokumentach wynio- sła 96%, a tożsamość zakodowanych segmentów narracji wyniosła 79%. Poddane analizie kody wytypowano na podstawie dostępnej literatury, a także pojawiły się nowe kody, które wyklarowały się w trakcie badania.

W badaniu wzięły udział osoby, które odbywały karę po raz pierwszy i popeł- niły przestępstwa udziału w bójce i pobiciu z skutkiem śmiertelnym (N=7). Wśród recydywistów penitencjarnych znajdowały się osoby odbywające karę za pobicia i pobicia z skutkiem śmiertelnym (N=8) oraz za zabójstwa i usiłowanie zabójstwa (N=7). Poniżej przedstawiono narracje sprawców przestępstw przeciwko zdrowiu i życiu. Przedstawiono motywację badanych, która pojawiła się w procesie decyzji przestępczej, kwestie związane z emocjami, oceną własnej osoby, wiedzą pocho- dzącą z kariery przestępczej oraz plany badanych na przyszłość.

WYNIKI

Motywacja

W narracjach badanych odnajdujemy wypowiedzi odnoszące się do przyczyn popełnionego przez nich czynu karalnego. Prezentowany motyw niejednokrotnie wiązał się z okolicznościami danego zajścia. Motywacja jednak różnicowała ba- danych i zależała od tego, czy przestępcy znajdowali się pod wpływem substan- cji psychoaktywnych, czy też działali będąc pod wpływem grupy osób. Motyw ekonomiczny najczęściej pojawiał się w sytuacji, gdy przestępcy mogli uzyskać większą ilość pieniędzy.

Motyw emocjonalny wiązał się z zemstą, zazdrością, bądź chęcią zabawy. Prze- stępca dzięki przemocy mógł dokonać odwetu za zło które doświadczył w prze- szłości. Zachowania agresywne bywały również źródłem dobrej zabawy i to sta- wało się dla sprawców celem samym w sobie.

- „Chciałem go pogonić (...). Nie wiem, chciałem się na nim wyładować, no nie wiem (...). No cel... może zemszczenia się za to, że raz mnie dusił, drugi raz no to sobie nie pozwolę nie. No, ale on tak samo jak mi nie oddał albo coś, nie chciał się ze mną bić, to może bym go nie bił. Nie wiem ja to powiem Pani nie pamiętam całego, większości nie pamiętam. A jednak stało się” (lp. 93).

- „Po prostu już wiedziałem, że nie odzyskam tych pieniędzy to przynajmniej se myślę to Ci dom zdemoluję (...). No hmm zemsta raczej, mi się wydaje. Wie

Pani co no ulżyło mi w każdym bądź razie, że ja nie będę miał, ale i ty też nie” (lp. 24).

- „Jak żeśmy szli tam to miała być, mała zabawa” (lp. 51).

Wśród przestępców łamiących prawo przeciwko zdrowiu i życiu występowały również motywy ekonomiczne. Związane one były z możliwością uzyskania korzyści finansowych. Motywy te dotyczyły głównie przestępstwa zaplanowanego zabójstwa, lub próby jego dokonania. Badani planując przestępstwo liczyli na pewny zysk, który w ich uznaniu miał być środkiem do osiągnięcia zadowolającego życia. Czasami pojawiały się również wypowiedzi, w których badani przyznali, że pragnęli zwiększyć swoje zyski z działalności przestępczych, więc musieli zamienić dotychczasową aktywność przestępczą na tę związaną z planowanym pozbawieniem kogoś zdrowia lub życia.

„Nie wiem no. Znudziły mnie jakieś takie kradzieże w mieście. Jakies takie... pracy tam nie było, jakieś takie małe kradzieże, no po prostu chęć większych pieniędzy” (lp. 29).

W materiale badawczym pojawiały się również narracje, w których badani stwierdzali, iż ich przestępstwo nie było związane z żadnym celem. Brak motywu, celu pojawiał się w uznaniu badanych w sytuacji, gdy znajdowali się oni pod wpływem środków psychoaktywnych, głównie alkoholu czy narkotyków. Według badanych środki psychoaktywne wpływały na to, iż podejmowali oni działania nieracjonalne. W takich narracjach badani koncentrowali się na usprawiedliwianiu swojego zachowania i zrzucaniu odpowiedzialności na stan nietrzeźwości.

- „To ja byłem uśmiechnięty, czekałem, kiedy przyjedzie po mnie kierowca, nie przypuszczałem nawet, że coś się wydarzy, nie brałem tego pod uwagę” (lp. 47).

- „Po prostu to była libacja alkoholowa. To nie było zaplanowane, że to nie było, żeby ten ktoś już był z nami. Tylko doszedł do nas. Tak przynajmniej tyle z tego co wiem” (lp. 25).

Wśród jeszcze innych motywów, które pojawiały się w narracjach można wyróżnić motywy: chęć zaimponowania innym; odstraszenie (chęć pokazania władzy, siły); lojalność wobec grupy (motyw pojawiał się, gdy przestępstwo było popełniane z udziałem większej grupy osób); obrona własna; alkohol (stan pod wpływem, jako czynnik motywujący); reakcja na prowokacje (ofiara spowodowała zachowanie sprawcy).

- „Tak, tak, no chęć zaimponowania” (lp. 73).

- „To było z mojej strony nielojalne zachowanie jak bym nie pomógł, bo kolega też oberwał tak, że do dzisiejszego dnia się leczy, ma kłopoty z wymową (...). Jak miałem... tego wszystkiego” (lp. 65).

- „No bardziej się broniłem. Znaczą tak mi się wtedy wydawało (...). No bardziej obronić się, no bo on miał nóż. No różnie mogło być. No i po prostu, puściły nerwy” (lp. 41).

Emocje

Przestępcy, którzy złamali prawo przeciwko zdrowiu i życiu w narracjach uznali, że emocje odegrały dużą rolę w ich procesie podejmowania decyzji przestępczej. Według badanych, intensywne emocje powodowały u nich działania niezgodne z prawem. Badani opowiadali o emocjach, które towarzyszyły im przed, w trakcie i po przestępstwie.

Badani w narracjach wspominali o tym, że przed popełnieniem pojawiło się u nich:

- zdenerwowanie: „Tak. No wkurzyło mnie to, ale mogłem odejść, no a akurat wszystko zrobiłem no (...).” (lp. 93); „Po prostu było to zdenerwowanie, no i pobiegłem w jego stronę no i ... (...). No wtedy poczułem się, zdenerwowanie poczułem.” (lp. 76); „To w nerwach, tak, emocje, tak spontanicznie, no.” (lp. 71); „No zdenerwowanie rosło, zdenerwowanie rosło i później został parę razy uderzony.” (lp. 39); „Narastało, narastało, stopniowo, stopniowo (Badacz: zdenerwowanie). I wreszcie doszło do tego, że ...” (lp. 32).
- pobudzenie emocjonalne: „Przed to adrenalina jest przed biciem, nie za dużo ich jest, możemy nie dać rady.” (lp. 11); „Adrenalina była na pewno no. Tylko wiadomo, że tam było po wódce.” (lp. 10).
- podniecenie: „Wie Pani co, no na pewno podniecenie jest, takie no na pewno w brzuchu kołacze. (śmiej) Można porównać ze seksem.” (lp. 24).
- zadowolenie: „No, wracaliśmy z imprezy, lekko pod wpływem alkoholu i narkotyków, fajnie było.” (lp.63); „Nie, nie no bo to my tylko czekaliśmy na tramwaj, każdy dobry humor po imprezie.” (lp. 54); „To ja byłem uśmiechnięty, czekałem, kiedy przyjedzie po mnie kierowca, nie przypuszczałem nawet, że coś się wydarzy, nie brałem tego pod uwagę.” (lp. 47).
- strach: „Jakiś strach, że może coś się nie udać, że może ktoś zobaczyć, że właściciel może nie otworzyć drzwi.” (lp. 51).
- niepewność: „Myślałem, wiedziałem, że będzie trudno z tą rozmową, bo tak nie czułem takiej pewności, że po prostu pójde będzie wszystko ładnie załatwione. Wiedziałem, że będzie jakaś trudna rozmowa.” (lp. 45).

Badani mówili również o emocjach, które towarzyszyły im w trakcie popełniania przestępstwa. Według nich wówczas pojawia się:

- wysoki poziom pobudzenia: „(Badacz: czułem) adrenalinę.” (lp. 63); „No i po prostu, puściły nerwy.” (lp. 41); „Nie no ja twierdziłem, że pod wpływem alkoholu zawsze będą agresywni. Tacy koledzy byli agresywni i tutaj.” (lp. 10).; „No to było takie chaotyczne no, zdenerwowanie.” (lp. 51); „Że wybuchnąłem, że to było takie emocjonalne po prostu to było takie, tak nerwowe strasznie wszystko, że aż byłem zaskoczony tym.” (lp. 45); „No na pewno adrenalinę.” (lp. 29).
- gniew: „Agresja, nerwy podchodzą i się działa.” (lp. 93). „Byłem zły.” (lp. 51); „Bo alkohol i jest takie coś, że jak coś jest nie tak to już i narasta to i jest złość wtedy.” (lp. 39).
- niekontrolowanie emocji: „Byłem w amoku. Byłem przejęty całą sytuacją.” (lp. 65); „A po drugie czerwonej gorączki dostałem...” (lp. 93); „Ja tak szcze-

rze powiem, że tak się wyłączyłem trochę. No nie panowałem nad sobą. Nawet nie myślałem sobie, co będzie." (lp. 41); „Czerwona lampka się zapala. Nie lubię policji. To taki szal jest wtedy." (lp. 39); „Nic proszę Panią (Badacz: się nie czuje). Bo jak się Pani z kimś bije to są takie emocje, że o tym się nie myśli." (lp. 32).

- szok: „Ja byłem osobiście w szoku." (lp. 63).
- strach: „Strach." (lp. 63); „Potem trochę lęku, nerwy." (lp. 51).

Po popełnieniu przestępstwa badanym towarzyszyło:

- poczucie ulgi: „No wie Pani jakoś tak no lepiej. Że tak powiem, że to co zrobiłem no to i tak jakoś chyba tak tylko średnio, że tak powiem jakoś ulgę mi przyniosło czy coś takiego." (lp. 71).
- zdenerwowanie: „No byłem zdenerwowany ogólnie. Bo mnie też, że zdenerwowali ogólnie ta cała sytuacja." (lp. 71).
- żal, obniżenie nastroju: „To raczej takie ... częściej bardziej po tym to taki żal, że się komuś tam za bardzo coś się stało to bardziej żal, bardziej... nie raz to po paru dniach przychodziło takie coś, że szkoda, a mogłem odpuścić w pewnym momencie czy coś, że ..." (lp. 7); „Byłem delikatnie przybity, bo wiedziałem co będzie." (lp. 32).
- zmęczenie, zmniejszenie intensywności emocji: „Tak i po prostu te emocje jakoś tak opadły." (lp. 71); „Opada (Badacz: emocje) ale przychodzi refleksja nie...." (lp. 45).

Podsumowując: osoby, które łamią prawo przeciwko zdrowiu i życiu to decydenci, którzy w trakcie aktywności przestępczej odczuwają zarówno emocje pozytywne jak i negatywne. U osób pierwszy raz skazanych w trakcie działań przeważnie pojawiały się emocje przyjemne z przewagą pobudzenia, zaś u recydywistów penitencjarnych zarówno emocje pozytywne i negatywne z przewagą braku pobudzenia. Wynika to prawdopodobnie z tego, że recydywiści mają większe doświadczenie przestępcze i tym samym są w stanie bardziej panować nad swoimi emocjami, o czym mówili w wywiadach. Osoby pierwszy raz skazane, są bardziej podatne na pozytywne emocje, co może świadczyć o ich uwiedzeniu przez przestępczość.

Ocena swojej osoby

Osadzeni w narracjach dokonali oceny swojej osoby w kontekście własnej przestępczości. Z badań wynika, że sprawca przestępstw przeciwko zdrowiu i życiu:

- szybko się denerwuje i ma trudności z kontrolą zachowań agresywnych

A w pewnym momencie zdałem sobie sprawę, że to ... nie jest normalne. Że dużo takich moich zachowań no nie jest, jak tu wychowawca mówił adekwatnych do sytuacji nie? No właśnie to jest to, że ja się za bardzo nie denerwowałem nie? Jakby.... Na spokojnie to załatwiałem. No dlatego reagowałem tylko przez siłę (lp. 7).

- jest osobą pewną siebie, zdolną do zabójstwa

„Pewność siebie taka. Może gdybym był taki cykoriowaty jakiś taki ciastuś tak jak się mówi, ciastuś, ciepła klucha to może bym pojechał i pokrzyczał na nią, ale ta sama taka świadomość, że wziąłem tę broń.” (lp. 31).

- ma problem z uzależnieniem od alkoholu

„Trochę przesadzałem z alkoholem, bo piłem często, no często różnie samo, ale nie raz często można wypić dwa, trzy piwa, czy ile i rano można. Ja nie, więc ale było, że nie raz popiłem, mimo, że...a było tak, że dłużej 3 tygodnie, miesiąc no nie napiłem się, bo obiecałem nie napije, a tak znowu podpijałem.” (lp. 93).

- posiada chęć szybkiego zysku

„Jak kiedyś chciałem coś na wariota, tam w miesiąc czy miesiąc. Czasami w jeden dzień coś chciałem osiągnąć i to musiałem, wtedy nie liczyłem się, czy ja to ukradnę, czy ja to zdobędę, czy wyżebram. Byle bym miał” (lp. 45).

Wiedza pochodząca z kariery przestępczej

Badani w narracjach mówili o swojej karierze przestępczej wspominając, w jaki sposób gromadzili wiedzę na temat przestępczości. Wiedza ta pochodziła głównie z własnego doświadczenia, a także z samokształcenia i dotyczyła:

- sposobu popełniania przestępstwa

Ja miałem swoje metody, wie Pani co. Ja, co innego jak się jedzie do jakiegoś naprawdę oprycha no to trzeba inaczej z nim postępować, a nie skoro ja do swojego przyjaciela jechałem, widzę, że dobrym słowem nie idzie nic odzyskać od niego no to czasami się może to akurat, ta agresja i przemoc zadziała nie? Że pokaz, o demonstracja siły. Można to tak powiedzieć (lp. 24).

- świadomości swojego problemu z agresją

„Nauczyłem się tego, że zrozumiałem w końcu, że to nie jest wszystko takie normalne. Że niektóre zachowania, że rzeczywiście jest troszkę ten problem no właśnie z tą agresją. Że okazuje się, to jest taka dziwna agresja. Bo nie jest, że ja się denerwuję. Ja się bardziej denerwuję rozmawiając z Panią. Bardziej takie aaa w takich sytuacjach ja nie odczuwam takiego zdenerwowania jakiegoś, jest to tak... nie jest tak, że mi się ręce trzęsą, czy coś w takich sytuacjach nie. Podchodzę do tego normalnie. Jeśli już coś takiego się wydarzy. Ja zauważyłem, że większość moich zachowań to są jakieś nienormalne i trzeba temu jakoś zaradzić, bo ja się non stop przez takie rzeczy pakuję w kłopoty.” (lp. 7).

Ponadto wiedza ta dotyczyła świadomości swojego problemu z uzależnieniem, metodyki unikania wymiaru sprawiedliwości, świadomości konieczności panowania nad emocjami. Badani wspominali o tym, że mieli znajomych, którzy bardzo dużo opowiadali im o swojej przestępczości w tym o sposobach łamania prawa, czy przekazywali rady jak zachować się w trudnych sytuacjach. Wiedza taka w uznaniu więźniów była bardzo przydatna podczas łamania prawa.

„Dużo doświadczeń mi opowiedzieli swoich, trochę wyciągnąłem wniosków z tych doświadczeń tam, dużo mnie nauczyli.” (lp.65); „Nauczyli mnie... Wszystkiego złego mnie nauczyli. Siedzenia w więzieniu, bicia się, kradzieży.” (lp. 24).

Plany na przyszłość

Narracje badanych zawierały dane dotyczące planów skazanych po opuszczeniu zakładów karnych. W wypowiedziach pojawiały się wątki związane z rodziną, pracą czy walką z uzależnieniem. Część badanych planuje odbudować relacje z najbliższymi.

„Po śmierci żony poznałem Panią, którą znałem już dużo wcześniej. Mieliśmy się pobrać, mieliśmy się pobrać przed przyjściem tutaj, no ale przyszedłem tu. Moja narzeczona ma hotel i restaurację tak że, jesteśmy zabezpieczeni.” (lp. 94); „No mam kobietę, mam dziecko więc (...) 4 latka (Badacz: ma dziecko), więc, więc plany mam duże, kobieta przyjeżdża.” (lp. 47); „Kobieta, którą kocham z którą mam dzieci, myślę, że na chwilę, na dzień dzisiejszy byłaby w stanie wszystko rzucić żebyśmy jeszcze dalej tam coś wspólnie, gdzieś mogli z tymi dziećmi zbudować.” (lp. 31).

Dla więźniów ważne jest to, aby znaleźć odpowiednią pracę, która dałaby poczucie bezpieczeństwa finansowego.

„No przyznaję, że już teraz to mam grubo i żeby z tego wyjść, to powiem Pani szczerze, bo ja jestem otwartym człowiekiem, że to jedynie jak wyjdę to też mam takie, no od razu nie, ale myślę później spróbuję zagranicę wyjechać. Żeby zarobić coś lepszą kasę...” (lp. 93); „Ja teraz chcę inaczej. Ja przed pierwszym wyrokiem nigdzie nie pracowałem, nie podejmowałem nic, a teraz po prostu czas to zmienić.” (lp. 11).

Część badanych zamierza odłączyć się od zdemoralizowanego środowiska, które to w uznaniu przestępców ma wpływ na ich działalność przestępczą.

„A teraz mam takich kolegów, że zerwałem znajomości wszystkie. Mam teraz takich kolegów, którzy nigdy nie siedzieli, nic nie ukradli, nie piją, nie palą. I teraz oni mnie uczą takiego życia, jakie oni mają.” (lp. 51).

Badani, którzy wiedzą, że mają problem z uzależnieniem, pragną po opuszczeniu więzienia podjąć się leczenia. Zdarzali się również przestępcy, którzy wiedzą, że ich życie nie jest idealne, lecz wątpią w poprawę i zmianę swojego zachowania. Część badanych, przed którymi jeszcze jest wiele miesięcy odbywania kary pozbawienia wolności, woli nie myśleć o tym, co będzie po opuszczeniu murów więziennych i skupia się na tym, co jest tu i teraz.

PODSUMOWANIE

Analizując działania przestępcze nie można pominąć osoby decydenta, który to w sposób bardziej lub mniej świadomy decyduje o swoim postępowaniu. Decydent ma swoje motywacje, emocje, dokonuje oceny swojej osoby i świata zewnętrznego, posiada wiedzę zdobytą na drodze doświadczenia, a także ma swoje plany na przyszłość.

Decydent – przestępca w narracjach na temat motywów swojego działania, oceny swojej osoby, przejawia różnego rodzaju zniekształcenia poznawcze i stosuje techniki neutralizacji, co ułatwia mu życie z przeszłością i teraźniejszością

przestępczą. Ten obszar powinien być centrum zainteresowania szczególnie pedagogów resocjalizacyjnych, którzy w swojej pracy mają do czynienia ze zniekształconym sposobem myślenia podopiecznych.

W związku z tym, iż badani w narracjach mówili o różnych emocjach, które doświadczali przed, w trakcie i po popełnieniu przestępstwa, z którymi radzili sobie w mniejszym lub większym stopniu, warto nadal badać ten obszar związany z relacją między emocjami, a podejmowaniem decyzji przestępczych. Warto pracować z przestępcami nad rozpoznawaniem własnych i cudzych emocji. Co więcej uczyć ich umiejętności radzenia sobie z emocjami w celu zapobiegania przestępczości. Praca nad emocjami szczególnie u osób, które łamią prawo przeciwko zdrowiu i życiu, mogłaby pomóc im w redukcji intensywnych destrukcyjnych emocji już na etapie przeddecyzyjnym. Warto nauczyć przestępców różnych metod rozładowywania emocji, a także ich rozpoznawania i panowania nad nimi.

Przestępcy przeciwko zdrowiu i życiu mówili o tym, że mają problemy z uzależnieniem i agresją. Dlatego też szczególnie w tej grupie sprawców przestępstw warto wdrażać programy wspierające osoby borykające się z problemem uzależnienia, a także wprowadzać im treningi kontroli agresji.

Należy również wspierać osoby opuszczające zakłady karne w realizacji ich planów życiowych, a w szczególności towarzyszyć im i pomagać w budowaniu relacji z rodziną. Dla badanych ważna była również praca, dlatego też trzeba wspierać osadzonych w zdobywaniu wykształcenia, zawodu a także motywować ich do znalezienia pracy po opuszczeniu zakładu karnego.

Podsumowując należy podkreślić, że bardzo ważne jest poznanie perspektywy decydenta, aby móc skutecznie projektować, wdrażać oddziaływania korekcyjne i profilaktyczne, które to powinny być oparte o gruntowną wiedzę.

BIBLIOGRAFIA

- [1] Beck, A. T. (1999). *Prisoners of Hate: The Cognitive Biases of Anger, Hostility and Violence*. HarperCollins.
- [2] Białuński, G. (2015). Zemsta matką sprawiedliwości. Wergeld (głównoszczyzna) w Prusach Krzyżackich i Prusach Książęcych. *Czasopismo Prawno-Historyczne*, 67(2), 11-29.
- [3] Brookman, F., & Wright, M. (2017). „Deciding” to Kill. Understanding Homicide Offenders Decision Making. W W. Bernasco, J-L van Gelder, & H. Elffers (red.), *The oxford handbook of offender decision making* (ss. 587-610). Oxford University Press.
- [4] Brzozowska, M., & Kaczmarek, M. (2011). *Materialnoprawne i kryminalistyczne aspekty przestępstwa zabójstwa*. Wydawnictwo Szkoły Policji w Pile.
- [5] Collie, R. M., Vess, J., & Murdoch, S. (2007). Violence-Related Cognition: Current Research. W T. A. Gannon, T. Ward, A. R., Beech, & D. Fisher (red.), *Aggressive Offenders Cognition: Theory Research and Practice* (ss. 179-197). Wiley.
- [6] Dodge, K. A., & Coie, J. D. (1987). Social Information Processing Factors in Reactive and Proactive Aggression in Children's Peer Groups. *Journal of Personality and Social Psychology*, 53, 1149-1158.
- [7] Dziadzio, A. (2008). *Powszechna historia prawa*. Państwowe Wydawnictwo Naukowe.
- [8] Falkowski, A., & Tyszka, T. (2009). *Psychologia zachowań konsumenckich*. Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne.
- [9] Felson, R. B. (2014). What Are Violent Offenders Thinking? W B. Leclerc, & R. Wortley (red.), *Cognition and Crime: Offender Decision Making and Script Analysis* (ss. 16-30) . Rourledge.
- [10] Fontaine, R. G., (2009). Reactive Cognition, Reactive Emotion: Toward a More Psychologically – Informed Understanding of Reactive Homicide. *Psychology. Public Policy and Law*, 14(4), 243-261.

- [11] Holska, A. (2016). Teorie podejmowania decyzji. W K. Klincewicz (red.), *Zarządzanie, organizacje i organizowanie- przegląd perspektyw teoretycznych* (ss. 239-252). Wydawnictwo Naukowe Wydziału Zarządzania Uniwersytetu Warszawskiego.
- [12] Kahneman, D. (2000). Experienced utility and objective happiness: A moment- based approach. W D. Kahneman, & A. Tversky (red.), *Choices, Values, and Frames* (ss. 673-692). Cambridge University Press.
- [13] Kaszok, A. (2019). *Kodeks karny*. Od.Nowa.
- [14] Kowalczyk, M. (2010). *Zabójcy i mordercy. Czynniki ryzyka i możliwości oddziaływań resocjalizacyjnych*. Impuls.
- [15] Koziński, J. (1975). *Psychologiczna teoria decyzji*. Państwowe Wydawnictwo Naukowe.
- [16] Piotrowski, P. (2011). *Rozbój. Uwarunkowania psychospołeczne, motywacja i racjonalność sprawców*. Wydawnictwo Edukacyjne Żak.
- [17] Simon, H. A. (1967). Motivational and emotional controls of cognition. *Psychological Review*, 74, 29-39.
- [18] Statystyki Policyjne (2019). *Przestępstwa przeciwko zdrowiu i życiu*. <http://statystyka.policja.pl/st/kodeks-karny/przestepstwa-przeciwko>.
- [19] Tyszka, T. (2010). *Decyzje. Perspektywa psychologiczna i ekonomiczna*. Scholar.
- [20] Zaborska, K. (2018). Okoliczności usprawiedliwiające stan silnego wzburzenia przy zabójstwie z afektu. *Studia Prawnicze KUL*, 4(76), 181-208.